

Vier vrouwen

die de wereld veranderden

Marlot Akkermans

Illustraties door VAAF

Ontwerp omslag en binnenwerk: vandijk ontwerp
Illustraties: VAAF

© 2026 Uitgeverij Palmslag | Marlot Akkermans

info@palmslag.nl

www.palmslag.nl

www.marlotgeschiedenis.nl

www.vaaf.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit dit boek mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, internet, fotokopie, microfilm of op welke andere (digitale) wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan, ook niet voor het trainen van kunstmatige intelligentie (AI) en/of soortgelijke technologieën.

All rights reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technology. No part of this book may be reproduced in any form by print, internet, photoprint, microfilm or any other (digital) means without written permission from the publisher.

ISBN 978 94 954 6577 0

NUR 242, 248, 320, 680, 681, 757

Voor Etta, Aletta, Julia en Anda
Voor alle vrouwen, overal, altijd

Vier Etta, Aletta, Julia en Anda
Vier alle vrouwen, overal, altijd

feminisme

fe·mi·nis·me

zelfstandig naamwoord · **het** · **feminismen**

Het streven naar een gelijkwaardige behandeling van vrouwen ten opzichte van mannen, m.n. op het maatschappelijke, economische en juridische vlak, en naar doorbreking van de traditionele rolpatronen.

VOORAF

Dit boek gaat over vier bijzondere Nederlandse vrouwen. Het is geschikt voor lezers vanaf tien jaar, maar als je dit boek voorleest aan iemand die jonger is, wees dan alert bij de rode passages in het verhaal van Etta Palm. Die zijn mogelijk nog iets te heftig. En het derde deel van het verhaal van Anda Kerkhoven ('Stemmen van staal') én de epiloog van dat verhaal zijn verschrikkelijk zielig. Dus ook daar even opletten.

En nog iets; de verhalen uit dit boek spelen zich af in een binair verleden, wat betekent dat iedereen met een penis een jongen of een man was en iedereen met een vulva een meisje of een vrouw. De werkelijkheid is veel minder zwart-wit en veel meer regenboog, weten we nu, maar in deze verhalen is daar helaas nog geen ruimte voor.

Meer lezen? Deze boeken (voor grote mensen) zijn aanraders:

Hofman, B. (2002). *Julia Culp. Wereldberoemde Groninger zangeres*. Uitgeverij Noordboek.

Jacobs, A. (2019). *Herinneringen: De autobiografie van Nederlands bekendste feministe en eerste vrouwelijke arts*. (M. Meijer, Red.). Boom.

Schackman, W. (2022). *Etta Palm. Van Nederlands eerste feministe tot staatsvijand*. Atlas Contact.

Westra, R. en Westra, J. (2024). *Anda Kerkhoven. Een student in het Gronings verzet*. Uitgeverij Passage.

INHOUD

12

VOORWOORD

door Roelien Kamminga, burgemeester van Groningen

14

ORANJE BOVEN?

Het leven van Etta Palm (1743-1799)

40

DE BAANBREEKSTER

Het leven van Aletta Jacobs (1854-1929)

66

DE HOLLANDSE NACHTEGAAL

Het leven van Julia Culp (1880-1970)

90

ONDER DE RASAMALABOOM

Het leven van Anda Kerkhoven (1919-1945)

ORANJE BOVEN?

Het leven van Etta Palm (1743-1799)

Hoi lezer,

Zie je dit plein vol tafels en stoelen? Hier komen mensen bij elkaar als de zon warm is en de vogels de lucht vullen met hun gekwetter. Dan hoor je roezemoezende stemmen, klinkende glazen en tikkende vorken. Een soort menselijke zomersymfonie. Een heerlijk geluid dat je tegenwoordig hoort, maar ik wil je meenemen naar een tijd waarin je hier, op dit plein, het gesnuif van paardenneuzen hoorde en het ongeduldige geveeg van hun hoeven. Ook hoorde je ratelende karren, voetstappen van mooi en minder mooi geklede mensen en natuurlijk hun stemmen. Ze spraken Nederlands, of Gronings, je kunt het best verstaan, maar toch klinkt het anders dan nu.

We zijn in de achttiende eeuw en op dit plein worden karren en koetsen geparkeerd van vrouwen in rok en jak en mannen in bruine pakken. Ze gaan naar de markt, naar de kerk, of op bezoek bij familie en omdat er in de achttiende eeuw nog geen auto's bestaan, zijn ze naar de stad gekomen op een wagen die wordt voortgetrokken door een dier, veel sterker dan zij.

Ze moesten wel eerst onder een poort door om op dit plein te komen. Best een grote poort, trouwens, met twee torens waar vlaggen op wapperen en in het midden een puntig dak voorzien van vier kleine raampjes. Het is een hoge poort, hoger dan de gebouwen eromheen, en er hangen toortsen aan de muren. Als de schemer valt, worden die aangestoken door de lantaarnopsteker en dan flakkeren de vlammen schaduwen op de keien. Best griezelig – zeker als je bedenkt dat in deze poort gevangenen opgesloten zitten. Hopelijk zit de deur goed op slot, denkt iedereen die eronderdoor rijdt.

Mensen rollen op hun ratelende karren, voortgetrokken door klossende paarden, onder de poort door en bereiken het plein. Misschien kijken ze kort naar een huis aan de rechterkant, waar een klein meisje met blonde haren voor de deur staat. Voor hen is zij niet zo belangrijk, maar voor ons is zij de belangrijkste. Haar moeder is aan het werk in

het achterhuis en zij, het blonde meisje, kijkt naar de drukte voor hun voordeur. Vooral op dinsdag, vrijdag en zaterdag vindt ze het leuk, dan komen mensen uit alle windstreken om waren te kopen die door marktkooplieden met luide stem worden aangeprezen op de Brede Markt. Ze vindt het gezellig, die drukte. Ze is eraan gewend, het geeft haar een gevoel van thuis zijn.

Wat ze nog niet weet, dit kleine meisje, is dat ze zich later in haar leven op een heel andere plek thuis zal gaan voelen. In een nog veel grotere en nog veel drukker stad. Een stad waarvan ze nu nog niet eens weet dat die bestaat. Ze zal zelfs haar moedertaal een beetje verleren, omdat ze zo gewend raakt aan de taal van die nieuwe, verre stad.

Maar nu, nu staat ze nog daar, met haar ogen gericht op de karren en de paarden en de mensen die dingen te doen hebben. Daar begint voor ons haar verhaal. Dat is de plek waar ik jou mee naartoe wil nemen. En van daaruit gaan we naar die andere stad in dat andere land met die andere taal.

Ik heb veel over dit meisje gelezen en daarom kan ik jou haar verhaal vertellen. Maar onthoud goed: ik heb haar nooit kunnen spreken. Dit verhaal is dus háár verhaal, maar dan wel verteld in mijn woorden.

Ik vertel je over het leven van Etta, want zo heette ze, in drie delen. In deel 1 is ze zes jaar oud en woont ze met haar familie in de Poelestraat in Groningen. In deel 2 is ze zevenenveertig jaar en woont ze al twintig jaar in Parijs, waar ze door veel mensen bewonderd wordt. In deel 3 kijkt ze terug op haar leven. Ze is vierenvijftig jaar oud en zit opgesloten in een middeleeuws kasteel in Utrecht.

(Dat plein is er trouwens nog steeds; het is een deel van de Poelestraat in Groningen. Die mooie, maar ook een beetje griezelige poort is inmiddels verdwenen, maar heeft wel bestaan en werd de Poelepoort genoemd.)

En nu... nu gaan we naar de tijd van Etta.

Goede reis, lezer ❤

Deel 1

De Brede Markt, Groningen

Het is november 1749. Etta is zes jaar oud en woont in de Poelestraat in Groningen, samen met moeder Agatha, oma Lubina, haar oudere halfzus (Geertruid) en een oudere halfbroer (Jan Rigters). Vader Jacobus is een paar maanden eerder overleden. De sfeer in huis was lang bedroefd, maar vandaag is het feest in de stad: stadhouder Willem de Vierde komt eraan! Een grote menigte heeft zich verzameld rond de Grote Markt – die in 1749 nog de Brede Markt wordt genoemd.

De klokken van de Martinatoren beierden onophoudelijk. De felle slagen dreunden door de stad en zweepten de toch al opgewonden stadjsers nog verder op. De stadhouder! De stadhouder kwam eraan! Veel mensen droegen oranje linten op hun kleding, op hun hoed of in hun haren en er werd geduwd en getrokken. Vooral de mensen die in de minder rijke wijken van de stad woonden, hadden zich uitbundig versierd. De beste plekken langs de straten in het centrum waren allang bezet, want iedereen wilde Willem de Vierde zien. Eindelijk, eindelijk was hij er! Een aantal hoge heren van Groningen hadden lang geprobeerd het tegen te houden, maar het was nu duidelijk: de wil van het volk overwon altijd! Oranje boven!

Her en der werden 'zwervers' geworpen; vuurwerk dat danste over de keien van de Brede Markt en vlak voor de voeten van andere feestvierders uiteenknalde die, tot groot genoegen van de kwajongens, verschrikte sprongen maakten en boos om zich heen keken. Uiteraard waren de schuldigen allang opgegaan in de joelende menigte.

Agatha drukte haar dochter tegen zich aan en keek verrukt om zich heen. Hier had ze zo lang op gewacht! Eindelijk zou Nederland, zou Gróningen, bestuurd worden door de man die dat hóórde te doen, de man die afstamde van de grote Willem van Oranje – stel je voor! En

nu kwam hij, die bijzondere man, eindelijk hiernaartoe! Ze strekte haar hals om iets te kunnen zien, maar het lukte niet om over de hossende en duwende mensen heen te kijken. Voor de zekerheid hield ze Etta nog iets steviger vast. Haar schouderijtjes voelden smal onder de grote, warme doek die ze haar om had geslagen. Het was fris, maar de kokarde, die ze samen hadden gemaakt van aan elkaar genaaide oranje strikjes, hield de omslagdoek stevig op zijn plek.

Drukte, kou – het gaf allemaal niets. Agatha genoot ervan om weer onder de mensen te zijn na de ellende van de afgelopen maanden. De dood van Jacobus was onverwacht gekomen en dus waren ze er helemaal niet op voorbereid geweest. Gelukkig had ze altijd al veel gedaan in de zaak en kon ze die zonder veel problemen overnemen. Het kwam niet vaak voor; een vrouw die een leenbank bestuurd, maar mensen moesten er maar aan wennen. Ze droeg de verantwoordelijkheid voor vier mensen en die moesten eten, toch?

Woedend dacht ze aan het boek dat ze een paar dagen geleden in de boekwinkel had zien liggen. Daarin werden vrouwen beschreven als ‘niets anders dan een noodzakelijk kwaad’. En dat vond de auteur, ene Simon van Leeuwen, nog een positieve omschrijving. Ze had er walgend doorheen gebladerd en voelde de frustratie nu opnieuw branden in haar keel. Wat dacht zo’n kerel nou eigenlijk. Mannen die zulke dingen schreven waren het ware kwaad.

Maar goed – ze had belangrijker dingen aan haar hoofd. Doorgaan, dát was wat ze nu moest doen. Geld verdienen. Voor haar gezin zorgen. Haar moeder rekende op haar, de dochter en zoon van Jacobus rekenden op haar. En natuurlijk haar kleine Etta.

Ze keek neer op de blonde haren van haar dochter en bukte zich om een kus op haar kruin te drukken. Noodzakelijk kwaad? Wat nou. Etta was prachtig. En slim! Dat had ze inmiddels wel door. Etta zou ergens komen in haar leven en zij, Agatha, zou haar daarbij helpen. Ze zou haar dochttertje goed leren lezen en mooi leren spreken. Daar waren ze inmiddels al mee begonnen en Etta was enorm leergierig. Als ze iets ouder was, wilde Agatha lessen voor haar dochter regelen, zodat ze verschillende talen zou leren: Frans, Italiaans, Engels, Duits, Frans. Bovendien zou ze haar vertellen over de geschiedenis van Nederland. Ze had daar al een paar boeken voor aangeschaft. Agatha

wist wel dat het niet normaal was om een meisje zoveel onderwijs te bieden, meisjes mochten immers niet eens naar school, maar zij zou Etta alles leren wat ze wist en voor alles wat ze niet wist zou ze mensen inhuren. Haar moeder, Etta's oma Lubina, hielp daarbij. Zonder onderwijs geen vooruitgang – en dat gold écht niet alleen voor jongens!

Misschien zou Etta Groningen later zelfs wel ontgroeien, deze levendige, maar toch ook afgelegen stad. Misschien zou ze in een straat gaan wonen waar de paarden en karren van iedereen die de stad kwam bezoeken niet pal voor de voordeur werden geparkeerd. Dat gunde ze haar. Naar buiten stappen, het liefst een paar treden moeten afdalen en dan een schone straat betreden. Ze grinnikte. Dat was een mooi vooruitzicht.

Agatha hoopte ook dat met de komst van Willem de Vierde een einde zou komen aan de onrust in de stad. Willem was ruim twee jaar eerder al benoemd tot stadhouder van alle provincies en in de ommelanden was dat nieuws groots gevierd. Het probleem was het verfoeide stadsbestuur van Groningen; die stugge regenten die de komst van hun nieuwe bestuurder maar bleven tegenwerken. Het was een groot geluk dat vorig jaar de zoon van Willem was geboren

– weer een Willem, uiteraard. Toen werd voor eens en voor altijd duidelijk dat de Oranjes hier waren om te blijven en dat ze nooit meer weg zouden gaan.

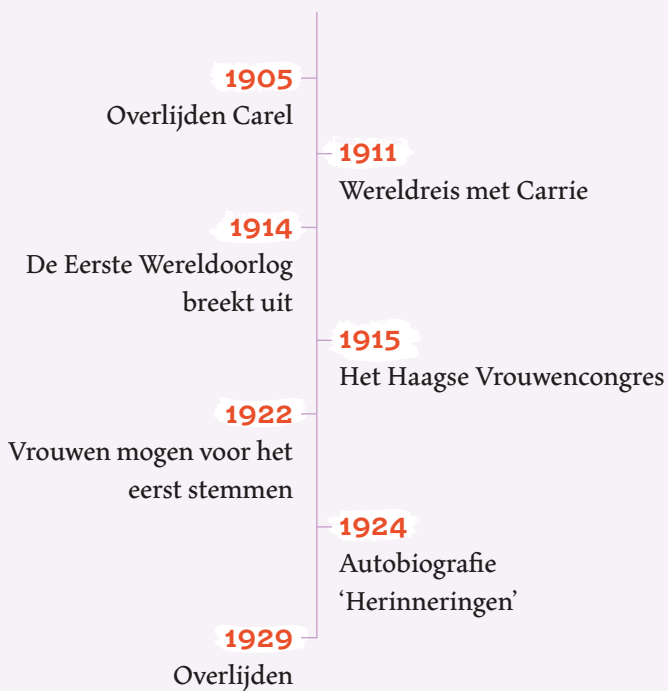
Zijn geboorte maakte het de regenten onmogelijk om de Oranjes te negeren – dat hadden de inwoners van stad en ommeland hen wel duidelijk gemaakt.

Vanaf het moment dat de toekomstige Willem de Vijfde geboren was, waren de Groningers steeds harder gaan roepen om hun enige echte leider. De klokken van de Martinitoren luidden aan één stuk door en iedereen in het centrum werd er letterlijk horendol van. Overal werden plakATEN opgehangen met de oproep zoveel mogelijk oranje accessoires te dragen en ook al haalde het stadsbestuur die plakATEN zo snel mogelijk weg, in het straatbeeld dook steeds meer oranje op. Stad en Lande wilden Willem!

Tijdlijn Aletta Jacobs

Deel 3

Het huis in het bos

Het is 8 juli 1939. Julia is achteenvijftig jaar en zit in de trein. Ze heeft haar huis in de bossen van Tsjecho-Slowakije, waar ze de afgelopen twintig jaar heeft gewoond, moeten verlaten. De Tweede Wereldoorlog staat op het punt van uitbreken en ze gaat terug naar Nederland. Terug naar haar zusje Betsy. Daar hoopt ze veilig te zijn.

Langzaam verliet de trein het kleine station. Het landschap trok voorbij, eerst traag en daarna steeds sneller. De dennenbomen, de heuvels. Geconcentreerd keek Julia naar alles wat ze zag. Ze probeerde het uitzicht als een prentkaart op te slaan in haar geheugen, want iets zei haar dat ze hier nooit meer terug zou komen. Ze kon het stationnetje al niet meer zien; dat was inmiddels opgeslokt door het dichte sparrenbos. Af en toe brak het woud open en verscheen een weiland met een enkele grazende koe en een boerderijtje met een roodbruin dak. Maar steeds weer kwam het bos terug, als een hand die het uitzicht dichtvouwde. De rook van de locomotief trok in rafels langs het raam terwijl de afstand tussen haar en haar huis steeds groter werd.

De coupé waar ze in zat leek op een langwerpige, wiebelende doos op wielen. Het hout was donker geworden van de vele lagen lak en de vele jaren passagiers vervoeren. De banken waren bekleed met een stugge stof die door haar rok heen prikte. Boven haar hoofd hing een bagagerek van metaal en hout met daarin de koffers van haar en

Deel 3

Stemmen van staal

Het is 1944 en het is oorlog. Anda, nu vijftientwintig jaar oud, is opgepakt vanwege verzetsactiviteiten. Nazi-soldaten hebben haar opgesloten in het Huis van Bewaring in Groningen. Een gevangenis. Ze proberen haar aan het praten te krijgen door haar pijn te doen. Ze willen namen horen van andere mensen uit het verzet.

Ze kon haar onderbenen niet meer voelen, zo stijf zaten ze tegen haar bovenbenen aan geklemd. Haar hoofd raakte haar knieën, haar ellebogen drukten in haar zij en haar onderarmen moest ze naar voren strekken. Ze kon zich niet bewegen, nauwelijks ademen. En het was donker, zo donker in de bordenkast. Met al haar wilskracht onderdrukte ze de paniek die haar elk moment kon overmeesteren. Paniek was onacceptabel. Paniek betekende praten, praten om eronderuit te komen en wat er ook gebeurde – ze mocht niet praten. De namen die ze letterlijk had ingeslikt op de dag dat ze haar kwamen halen, bleven in haar en kwamen er nooit uit. Nooit. Wat ze haar ook aandeden.

Het was Sleijfer geweest die haar in de kast had gepropt, tussen twee kastplanken. Hij had ervan genoten. Hij genoot er altijd van om die ‘katjang’, die ‘pinda’, zoals hij haar noemde, het leven onmogelijk te maken. Hij wilde antwoorden. ‘Met wie werk je samen?’ blafte hij haar toe. ‘Wat deed je?’ ‘Waar bracht je die Joden naartoe?’ ‘Wat zat er in je fietstas?’ De vragen stopten nooit. ‘Met wie werk je samen?’ ‘Met wie werk je samen?’ ‘MET WIE WERK JE SAMEN!!’ Haar dagen waren verworden tot een eindeloze stroom vragen, gevolgd door pijn, gevolgd door nog meer vragen en nog meer pijn. En haar taak was verworden tot alleen maar dit: geen antwoord geven. Nooit, maar dan ook nooit, antwoord geven.

Hoe lang zat ze hier al? Elk besef van tijd was verdwenen, er was alleen de muffe, oude geur van de kast die zich vermengde met de scherpe geur van haar angst. Ze hoorde haar eigen oppervlakkige ademhaling, verder was het stil. Het gebrek aan bewegingsruimte en besef van tijd deed vreemde dingen met haar brein. Ze merkte dat haar gedachten steeds afdwaalden naar de momenten die hiernaartoe hadden geleid. De avond dat ze rond acht uur thuiskwam aan de Ranitzstraat. Het was de dag na tweede kerstdag geweest.

Donderdagavond. Kerst was grotendeels ongemerkt voorbijgegaan. Voedsel was schaars. Reden tot versiering was er niet, verlichting mocht niet. Het was de donkerste kerst die ze ooit had meegemaakt, in vele opzichten, maar ze had andere dingen om zich druk over te maken. Ze had zich aangesloten bij het verzet. Verzet tegen de nazi-bezetter die Groningen tot een verschrikkelijke stad hadden gemaakt. Al sinds het begin van het invoeren van voedselbonnen gaf ze de helft daarvan weg aan mensen die het slechter hadden dan zij en vlees at ze sowieso niet, maar ze wilde meer doen. Toen ze in contact kwam met Gerrit en Dinie, die vanuit hun huis in het centrum van de stad leidinggaven aan een verzetsgroep van ongeveer dertig personen, duurde het niet lang voordat ze zich bij hen aansloot. Ze hielp, onder andere, bij het verspreiden van voedselbonnen en vervalste persoonsbewijzen. Later was ze ook pamfletten gaan maken waarin ze haar mening over de hart-

